

Németh Gergely

A globális pénzügyi-gazdasági válság hatása az európai régió fegyverkezési volumenére és biztonságára

A tanulmány a globális pénzügyi-gazdasági válság hatását vizsgálja a tágabb értelemben vett európai régió országainak védelmi költségvetéseire. A vizsgálat kiterjed a pénzügyi-gazdasági válság okainak és következményeinek ismertetésére. Vizsgálja a világ védelmi célú kiadásainak dinamikáját és a válság implikációin keresztül igyekszik feltárni az egyes országok védelmi büdzséje változásának okait és lehetséges jövőbeli trendjét.

„Adjátok nekem mindazt a pénzt, melyet a háborúra költötök és én királyi pompába öltöztetek minden embert és iskolákat emelek a világ minden völgyében!” – így kiáltott fel az amerikai törvényhozásban Charles Sumner, a polgárháború veszteségeire és a háború költségeire utalva. Jóllehet, azóta majd’ másfél száz év telt el, de a védelmi kiadások¹ problémája napjainkban is uralja az angolszász országok közvéleményét.

A 21. század modern európai nemzetállamai körében általánosnak tekinthető az a trend, hogy egyre erősödik a központi költségvetés szerepvállalása az állami élet valamennyi területén. Ebben a helyzetben egyre élesedik a finanszírozási forrásokért vívott érdekkonfliktus a különböző szférák között. Miközben azonban a jóléti társadalom – meglehetősen költséges – vívmányai iránti igény egyre jobban növekszik, az államok pénzügyi mozgástere fokozatosan szűkül, köszönhetően a gazdasági világválság elsődleges és másodlagos hatásainak.

Az európai államok magas eladósodottságuk miatt egyre szigorúbb megszorításokra kényszerülnek, melyek egyik elsődleges áldozata, szinte mindenütt, a védelmi szféra. A védelmi kiadások indokolhatósága, visszaulva a fentebb tárgyalt dilemmára, meglehetősen nehéz. Biztonságpoltikai szempontból, a katonai biztonság

1 A gyakori szóismétlés elkerülése végett a „védelmi kiadások”, „védelmi költségvetés”, „katonai célú kiadások” kifejezéseket egységes értelemben alkalmazom, vagyis mindegyik fogalom a központi költségvetés meghatározott forrásainak felhasználását jelenti a védelmi képességek fenntartása és fokozása érdekében. A védelmi kiadásokat illető statisztikai adatokat egységesen a SIPRI kutatóintézet statisztikáira alapozom.

iránti igény a jóléti államokban hagyományosan hátrébb szorul a társadalmi és gazdasági biztonság iránti igényvel szemben és a politikai elitek egyre nehezebben képesek hitelesen megvédeni a védelmi szféra igényeit. Ennek egyik fő oka, hogy a védelem „közjóság”, melynek fogyasztása (ti. a „biztonság” élvezete) felkínálja a potyautazás lehetőségét, vagyis a fogyasztónak nem kell kinyilvánítania a védelem iránti valós preferenciáját, annak előnyeit e nélkül is élvezheti. A szavazókért versengő demokratikus rendszerekben ez a jelenség oda vezethet, hogy az állami források elosztásának preferencia-sorrendjében a védelem hátrébb szorul a közvetlenebb igényekkel szemben. Ennek pedig egyenes következménye a védelmi költségvetés részesedésének csökkenése a központi költségvetés erőforrásaiért vívott harcban. A hatást csak fokozza az a tény, hogy a katonai célú kiadások elmaradásának gazdasági költsége igen alacsony, míg az egyéb közfeladatokat támogató kiadások elmaradásának társadalmi költsége igen magas (*ágyút vagy vaját dilemma*).

Úgy vélem, hogy a fentebb vázolt folyamatot nagyban gyorsítja, ha az állam bevételeinek újraelosztására kényszerül, hiszen azok újraelosztása a korábbi helyzetet tükröző status quo helyett az aktuális helyzetnek megfelelő preferencia-sorrendben történik. A világgazdasági válságra vetítve ez azt jelenti, hogy a válság hatására szükségessé válik az állami bevételek (legalább részleges) újraelosztása, mely során a legalacsonyabban preferált közjavak prioritása csökken és ennek következtében a korábbiaknál alacsonyabb mértékű állami forrásból részesülnek. Tanulmányom célja, hogy bemutassam ezt a folyamatot, különös tekintettel a tágabb európai régió² országaira.

A globális pénzügyi-gazdasági válság

A manapság pénzügyi-gazdasági világválságként ismert folyamat 2007-ben indult „világhódító útjára” az amerikai jelzáloghitel piacról. A válság gyökerei 2005–2006-ra vezethetőek vissza. Ebben az időszakban érte el a csúcst az amerikai lakásvásárlási hullám (vagy másképpen az ingatlanpiaci buborék).

A buborék irreális ütemű növekedése több tényező együtt hatásából alakult ki. Ezek közül elsődlegesnek tekinthető, hogy az amerikai jegybank (Federal Reserve System – Fed) 1982 óta igyekezett lefaragni és alacsonyan tartani az irányadó jegybanki kamatlábat, melynek következtében a 2000-es évek elejére,³ a jelentős tőkebeáramlás révén, likviditásbőség alakult ki.⁴ A kedvező pénzügyi környezetben a bankok alacsony kamatokkal adtak kölcsönöket, mely tovább tüzelte az ingatlanvásárlást. A kedvező kondíciók miatt, az amerikai családok túlvállalták magukat, mivel úgy vélték, hogy képesek lesznek rendkívül kedvező kölcsöneik visszafizetésére. Közben a kereslet növekedése miatt a lakások árai drasztikusan növekedni kezdtek.⁵

2 A védelmi kiadások vizsgálata során Európa fogalmán a tágabb európai térséget értem, beleértve a volt FÁK-országokat is.

3 2003-ban az irányadó jegybanki kamatláb 1% volt.

4 Timothy F. Geitner: Reducing Systemic Risk in a Dynamic Financial System. <http://www.newyorkfed.org/newsevents/speeches/2008/tfg080609.html> Megtekintve: 2012. 01. 26.

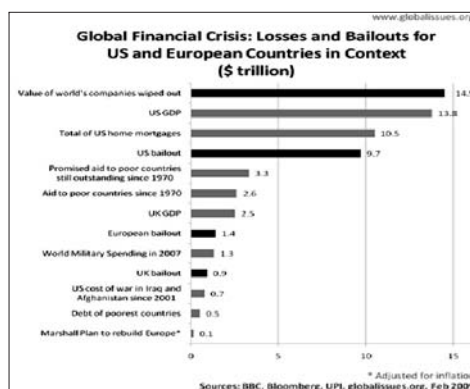
A kínálati oldal drágulása valószínűleg kioltotta volna a vásárlási hullámot, ehelyett azonban olaj volt a tűzre, hogy a spekulatív tőke⁶ is felfigyelt a dinamikus növekvő piacon rejlő potenciálra (és a Fed-kötvények vásárlásánál jóval nagyobb hozam lehetőségekre) és ide irányította eszközei egy részét. Ez tovább fújta a már így is gigantikus buborékot. A folyamat eredményeként az ingatlanpiaci kínálati árak növekedése ellenére is tovább folyt a lakások (olcsó hitelből finanszírozott) vásárlása, de 2005–2006 során már egyre világosabban látszott, hogy a felvett hitelek az irányadó kamatláb diszkrét emelkedése esetén (ti. a gazdaság akár kismértékű visszaesése esetén) is tömegesen be fognak dőlni.

A buborék végül 2007-ben pukkant ki az USA gazdaságának rövid visszaesésének következtében. A jegybank kamatemelésre kényszerült, mellyel rontotta a likviditást és ezen keresztül a hitelezési feltételeket. A frissen vásárolt lakások jelzálog-alapú hiteleinek törlesztő-részletei nőni kezdtek, melynek következtében a legfeszesebben gazdálkodó hitelfelvevők ingatlanjai dőltek be először. 2007-ben már 1,3 millió lakást árvereztek el. Ez 79%-os emelkedés az előző évhez képest.⁷

Ekkorra már mindenki menekült volna az ingatlanpiacról, de későn eszméltek. A spekulatív tőke a jelzálogkötvényekben, a banki tőke a refinanszírozhatatlan jelzálog-kölcsönökben ragadt. A jelzálogok ellenértéke az ingatlanpiac bedőlésével együtt meredek zuhanásnak indult. Ez a jelenség realizálhatatlanná tette a banki követeléseket, vagyis a kölcsönadott pénz⁸ egy jelentős része egyszerűen „elfüstölt”.

A Wall Street összeomlását követő hetekben a világ tőzsdéiről 32 ezermilliárd dollár tűnt, mely több mint a G7 tagországok összesített nemzeti jövedelme 2008-ban. Egyedül a globális bankszektor vesztesége, 2007–2010 között, 4,4 ezermilliárd dollárt tett ki.⁹

A válság másodlagos hatásai nyomán a társadalom is jelentős anyagi veszteségeket szenvedett el. Az amerikai



1. ábra. Amerikai és európai pénzügyi veszteségek a globális pénzügyi válságot követően

(Forrás: Anup, Shah: Global Financial Crisis. <http://www.globalissues.org/article/768/global-financial-crisis> Megtekintve: 2012. 01. 02.)

5 Míg 2001-ben egy lakás középára egy átlagos amerikai háztartás éves bevételének 2,9-szeresét jelentette, addig ez az arány 2006-ban már 4,9-et mutatott.

6 Globális szinten 70 000 milliárd dollárra becsülték 2006-ban.

7 The Global Housing Boom. In come the waves. http://www.economist.com/node/4079027?story_id=4079027. Megtekintve: 2012. 01. 04.

8 Az amerikai jelzáloghitelek 2008-ban 10 500 milliárd dollárt tettek ki.

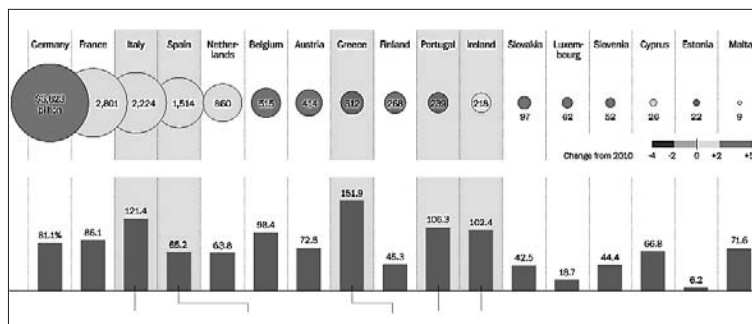
9 FACTBOX-U.S., European bank writedowns, credit losses <http://www.reuters.com/article/2009/11/05/banks-writedowns-losses-idCNL554155620091105?rpc=44> Megtekintve: 2012. 01. 02.

nyugdíjalapok, befektetési alapok és egyéb megtakarítási eszközök 8,8 ezermilliárd dollárt veszítettek 2008-ig.¹⁰

A krízis természetesen nem állt meg az Egyesült Államok határainál. Az európai bankok a 2000-es évek közepétől jelentős összegeket helyeztek el olyan kockázati eszközökben, melyek a válság során elértéktelenedtek. A bankszektor óriási veszteségei likviditás csökkenést és a bankközi hitelezés befagyását eredményezték. A hitelezés fenntartása érdekében az európai kormányok jelentős mértékű beavatkozásra kényszerültek, a bankok pénzügyi konszolidációja viszont óriási mértékben növelte az államok adósságát, melyek csak a válság előtti, alacsony kamatkörnyezetben lettek volna fenntarthatóak. A likviditás csökkenése ugyanakkor mérsékelte a befektetői bizalmat, így a külső források bevonása egyre drágábbá vált az államok számára és kétségesse tette azok hitelre-finanszírozási képességét.

Mindezt fokozta az euró-zóna bankjainak egymástól való függősége, hiszen egy-egy ország pénzügyi hitelességének gyengülése a bankrendszeren át más országokra is kihatott. Az egyik ország hitelkockázati mutatójának¹¹ emelkedése tehát vele függőségben lévő más országok kamatterheit is növelték, csökkentve ezzel azok hosszú távú refinanszírozási képességét.

Közgazdaságtani alaptétel, hogy az adósságterhek a legkönnyebben magas növekedési ráta mellett kezelhetők, hiszen ebben az esetben az állam – kis túlzással – „kinövi” az adósságát. Az európai bankrendszer konszolidációja azonban rendkívüli mértékben megnövelte a tagállamok szuverén adósságát. Az euró-zóna egészére vetítve, a tagállamok összesített szuverén adóssága 2007-ben 59% volt, mely 2010-re 80,1%-ra emelkedett,¹² melyet tovább súlyosbít a növekvő kamatterher. Mindemellett



2. ábra. Az euró zóna országai államadósságának mérete

(Forrás: *The State of the Eurozone*.

<http://www.washingtonpost.com/wp-srv/special/world/state-of-the-euro-zone/>
Megtekintve: 2011. 12. 10.)

10 Roger C. Altman: *The Great Cash*, 2008.

<http://www.foreignaffairs.com/articles/63714/roger-c-altman/the-great-crash-2008> Megtekintve: 2011. 11. 22.

11 CDS – Credit Default Swap

12 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb090> Megtekintve: 2011. 12. 10.

a térség gazdasági növekedése 2008-ban mindössze 0,3%-os volt, mely 2009-re 4,25%-os csökkenésbe fordult át. 2010-ben ismét növekedett 2%-al, de 2011-re is csak 1,6%-os növekedés prognosztizált.¹³

A pénzügyi-gazdasági világválság nyomán kialakuló európai krízist a szakirodalom külön néven: „európai szuverén adósságválság”-ként említi. Ez rávilágít arra, hogy bár az európai válság gyökerei is az USA jelzálogpiacára vezetnek vissza, napjainkra már annak globális hatásaitól elkülönülten kezelik.

A fejlett államokat tömörítő euróatlanti térséghez képest, az ún. fejlődő világ országai jóval könnyebben vészték át a gazdasági válság hullámait. Az EU stratégiai fontosságú kereskedelmi partnere, és versenytársa, Kína 2007 óta átlagosan 9,9%-os éves növekedést tudott felmutatni és gazdasága még a válság csúcspontján, 2008-ban is 8,7%-al nőtt.¹⁴ 2010-ben, a növekvő belső keresletnek az exportnak köszönhetően az ázsiai kontinens 6,4%-os növekedést ért el.¹⁵ Ugyanebben az évben a dél-amerikai régió 4,34%-os növekedést mutatott fel,¹⁶ míg a teljes afrikai régió nagyságrendileg 5,5%-al bővült.¹⁷

A gazdasági világválság és annak járulékos hatásai tehát a fejlett országokat érintették a legsúlyosabban. Míg az euró-atlanti térség túlnyomó része jelentős adósságteherrel, alacsony növekedéssel, előregedő társadalommal és magas munkanélküliséggel küzd, addig a fejlődő régiók erőteljes növekedést tudnak felmutatni, elsősorban a magas produktívitásnak, a nyersanyagokra épülő exportnak, valamint az olcsó munkaerőnek köszönhetően.

A következő évekre vonatkozó becslések is zord képet festenek a fejlett világ elé. A további recesszió elkerülése és az akut strukturális-pénzügyi válság megoldása érdekében a magas deficittel küzdő költségvetések racionalizálása, az állami kiadások jelentős megvágása válik szükségessé – nem beszélve az egyéb strukturális reformokról, melyek azonban nem képezik e tanulmány tárgyát.

A költségvetési kiadások átstrukturálása számos társadalmi-gazdasági érdeket sért, ezért annak társadalmi költségei igen magasak és különösen érzékeny veszteséget okoznak a fejlett demokráciákban, ahol a választói érdekcsoportok azonnali számmonkérésével kell szembenéznie a politikai elitnek.

Ebben a helyzetben, a hosszú távú kockázatokat figyelmen kívül hagyó stratégiák számára tálcán kínálkozik az a költségvetési fejezet, melynek megvágása rövidtávon a legenyhébb társadalmi ellenállással kecsegtet. Ez pedig a védelmi szektor. Miközben azonban Európa visszaveszi a védelmi kiadásait, a világ más részein ezzel ellentétes trend figyelhető meg.

13 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&pcode=tsieb020&language=en&toolbox=data> Megtekintve: 2011. 11. 22.

14 <http://www.chinability.com/GDP.htm> Megtekintve: 2011. 12. 10.

15 <http://www.economist.com/node/14515410> Megtekintve: 2011. 12. 10.

16 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2003rank.html> Megtekintve: 2011. 12. 10.

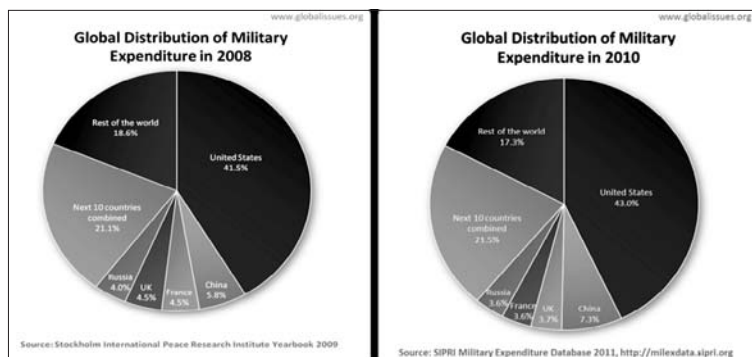
17 http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/01/daily_chart Megtekintve: 2011. 12. 10.

A globális védelmi kiadások változása

A világ országai védelmi kiadásának összege 2010-ben összesen 1,6 ezermilliárd dollárt tett ki, mely a világ GDP-jének 2,6%-a. Ez reálértéken számolva 1,3%-os növekedést jelent az előző évhez képest és 50%-os emelkedést 2001 óta. A 2009-ben regisztrált 4%-os növekedéshez képest azonban számottevő visszaesést jelent a növekedésben. Ennek hátterében elsősorban nem globális trend, hanem az amerikai haderő Irakból történő kivonásának megkezdése, ezzel együtt az irdatlan műveletben-tartási költségek,¹⁸ valamint az európai államok védelmi kiadásainak csökkenése áll.¹⁹

Továbbra is folytatódik a kiadások koncentrálódó trendje, vagyis viszonylag kevés ország költi el a fenti összeg túlnyomó részét. A számok nyelvére lefordítva 2009-ben 15 ország kiadásai tették ki a világ teljes védelmi kiadásainak 82%-át (egy százalékos emelkedés a 2008-as adatokhoz képest). Az Amerikai Egyesült Államok a korábbi 41,5%-ról 43%-ra emelte a részesedését, és változatlanul őrzi szupremáciáját, míg legfőbb európai szövetségesei, Franciaország és Nagy-Britannia nagyjából egy-egy százalékkal kisebb mértékben részesülnek a globális kiadásokból.²⁰ A fejlett világ csökkenő részesedését a globális védelmi kiadásokból, Kína és a fejlődő országok növekvő fegyverkezése pótolja.²¹

Az USA mögött – az újkori történelem folyamán első ízben – Kína a második legnagyobb védelmi költségvetéssel rendelkező ország, mely katonai kiadásait az elmúlt évtizedben 39,5 milliárd dollárról 114 milliárd dollárra növelte (jóllehet ebben az időszakban az ország bruttó nemzeti összterméke is majd' 100%-al nőtt).



3. ábra. A globális védelmi kiadások eloszlása 2008-ban és 2010-ben

(Forrás: Anup, Shah: World Military Spending.

<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>

Megtekintve: 2012. 01. 02.)

18 Az iraki háború költségei 2008-ban elérték a 300 milliárd dollárt. Forrás:

<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>. Megtekintve: 2011. 11. 02.

19 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

20 SIPRI YEARBOOK 2009 V. fejezet. <http://www.sipri.org/yearbook/2009/files/SIPRIYB0905.pdf> Letöltve: 2011. 06. 15.

21 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

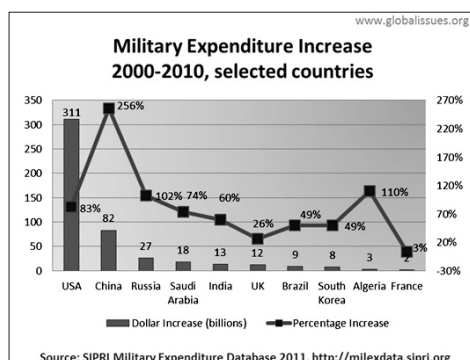
Megduplázta védelmi kiadásait Oroszország (a korábbi 28,8-ról 52,6 milliárd dollárra), valamint Algéria (1,4-ről 3 milliárd dollárra), míg Szaúd-Arábia és India, nagyszámrendileg kétharmadával növelte védelmi büdzsáját. Őket Brazília követi, 49%-os emelkedéssel. Az európai térségben egyedül Nagy-Britannia növelte számottevően (26%-al) a költségvetését, míg Franciaország gyakorlatilag stagnált, Németország és Olaszország pedig csökkentette a védelmi kiadásokat.²²

A régiókat vizsgálva, arra a következtetésre juthatunk, hogy 10 éves távlatban a meredek emelkedést mutat a Kelet-Európai régió (88%-os növekmény, 28,8-ról 59,1 milliárd dollárra növelt költségvetéssel), de ennek jelentős részét egyetlen állam, Oroszország realizálta (a teljes kelet-európai kiadás 89%-ával). Ez éles ellentétben áll az ún. európai régióval, mely mindössze 4%-al költött többet a védelemre 2010-ben, mint 2001-ben. Ez reálértéken 2,8%-os csökkenést jelent.²³

Jelentős növekedés figyelhető meg a dél-amerikai régióban is (35,2 milliárd dollárról 54,8 milliárd dollárra), amely első pillantásra kevésbé érthető, tekintve a régió relatíve alacsony fenyegetettségét.²⁴ Ugyanakkor a régió magas ütemű gazdasági fejlődése lehetővé teszi a védelmi kiadások fokozását, melyből nagy szeletet vállal Brazília, amely ENSZ BT tagságot ambícióval és komoly gazdasági-demográfiai súlyának megfelelő geopolitikába kezdett, melyhez nélkülözhetetlen egy fejlett haderő.

Az európai régió földrajzi szomszédságába eső térségek közül figyelemre méltó a maghreb-afrikai térség több mint kétszeresére duzzadó védelmi kiadása, jóllehet a régió alacsony bázisról indult, 2000-ben mindösszesen 4,9 milliárd dollárt fordítottak védelemre, mely megegyezik a 2000. évi német védelmi költségvetés összegével.²⁵

A regionális vizsgálatot összegezve tehát kijelenthető, hogy az észak-amerikai régió továbbra is páratlan hegemóniát élvez, de Kína és India vezetésével, felzárkózóban van az ázsiai térség. Európa jócskán lemaradni látszik a fegyverkezés volumenének tekintetében, de meglévő védelmi képességei (és a globális védelmi kiadásokból vállalt része) még így is jelentősek. Ugyanakkor aggodalomra adhat okot, hogy a régió közvetlen szomszédságában mind Oroszország, mind az észak-afrikai térség országai erőltetett ütemben fegyverkeznek.



4. ábra. A védelmi kiadások növekedése a 2000-2010 közötti időszakban
(Forrás: Anup, Shah: World Military Spending. <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2012. 01. 02.)

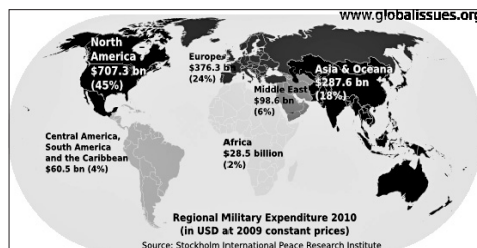
22 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

23 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

24 SIPRI Katonai adatbázis. <http://milexdata.sipri.org/> Megtekintve: 2011. 11. 02.

25 SIPRI Katonai adatbázis. <http://milexdata.sipri.org/> Megtekintve: 2011. 11. 02.

Megállapítható, hogy a régiók számottevő részénél a katonai kiadások növekedésének jelentős részét egy-egy meghatározó ország realizálta. Észak-Amerikában az Egyesült Államok, Dél-Amerikában Brazília, Észak-Afrikában Algéria, Kelet-Európában Oroszország, a Közel-Keleten Szaúdi Arábia. A kelet-ázsiai térség destabilizációjára, vagy hatalmi átrendeződésére utal, hogy egyedül itt figyelhető a kiadások növekedésének többpólusúság elosztása. A térségben Japán kivételével szinte mindegyik regionális, vagy szubregionális hatalom: India, Pakisztán, Kína és Indonézia erőteljesen növelte kiadásait.



5. ábra. A régiók kumulált katonai költségvetése 2010-ben
(Forrás: Anup, Shah: World Military Spending.
<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>
Megtekintve: 2012. 01. 02.)

Az elmúlt tíz év fegyverkezési trendjének hátterében – véleményem szerint – a következő okok állnak:

- 1.) A világgazdaság 2007-ig tartó szárnyalásával növekedtek a bevételek és ezzel együtt a szabadon felhasználható pénzeszközök. Ezt a többletet a fejlődő országok, valamint az Egyesült Államok a védelmi képességeik fejlesztésére fordították. Az Egyesült Államok fegyverkezésének új lendülete a 9/11-es terrorista támadásokhoz köthetőek, amikor döntően meggyengült az USA biztonságérzete és politikai vezetése az afganisztáni majd az iraki invázió mellett döntött. Az USA fegyverkezésének volumene a korábbiakhoz képest csökken, de nagyságrendileg továbbra is páratlan.
- 2.) A fejlődő országokat a világválság kevésbé érintette, így nem kényszerültek a védelmi kiadásaik lefaragására. Egyes, regionális vezetői szerepre törekvő országok (Brazília, Dél-Afrika, Kína, India, Szaúd-Arábia) pedig tovább fokozták védelmi képességeik fejlesztését.
- 3.) A pénzügyi-gazdasági válság az euró-atlanti térséget érintette a legsúlyosabban. Az európai jóléti államok már korábban megkezdték védelmi kiadásaik visszafogását, de az európai szuverén adósság válság újabb lökést adott az ilyen irányú költségek lefaragásának. A védelmi költségvetés csökkenő részesedése az állami forrásokból tendenciát mutat.

A továbbiakban a tanulmány fókuszát az európai térségre szűkítem és a 3. pontban megfogalmazott állításomat bizonyítom be.

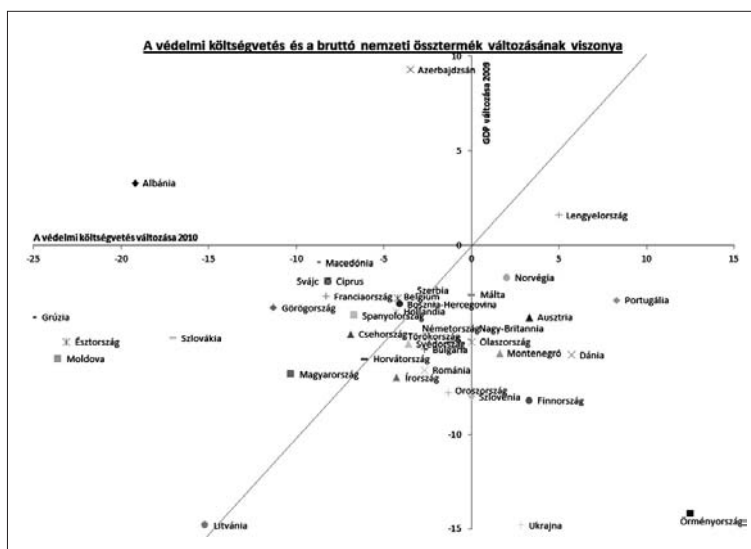
Az európai régió védelmi kiadásainak anatómiája

Mint azt fentebb tárgyaltuk, a tágabb európai térséget rendkívül keményen érintette a világválság és a szuverén adósság válság. A bankközi hitelezés fenntartása érdekében az országok jelentős része 2008–2010 folyamán a bankszektor konszolidációjára kényszerült, és mindösszesen 334 milliárd dollárt pumpáltak a bankrendszerbe, valamint a költségvetési szektorokba 2009–2010 folyamán, a növekedés

visszaállítása érdekében.²⁶ Mindeközben a 2009-ben 386 milliárd dollárt felhasználó védelmi szektorból mintegy 11 milliárd dollár forráskivonás valósult meg, amely 2,8%-os csökkenés.²⁷

A likviditásbővítő csomagok és a központi költségvetés részét képező védelmi kiadások viszonyát elemezve arra juthatunk, hogy a csomagokhoz szükséges erőforrásokat nem (vagy nem azonnal) a védelmi szféra kárára realizálták. Németország a GDP 2,2%-át kitevő (80,5 milliárd dollár értékű), Nagy Britannia a GDP 1,5%-át kitevő (38 milliárd dollár értékű), valamint Franciaország a GDP 1,3%-át kitevő (36,2 milliárd dollár) értékű likviditásbővítő csomagja mindhárom vezető államnál befolyásolta a védelmi költségvetés alakulását. A védelmi költségvetés arányában, a franciák 8,4%-os (5584 millió dollár), a németek 1,2%-os (605 millió dollár), a britek 0,8%-os (483 millió dollár) kiigazítást hajtottak végre, mindösszesen majd 7 milliárd dollárral csökkentve a katonai kiadásokat. A legerőteljesebb forráskivonást tehát a franciák hajtották végre, mely különösen figyelemre méltó annak fényében, hogy ők éltek a legkisebb összegű és GDP-részarányú gazdaságélénkítő csomaggal.

Az európai régióban a legjelentősebb csökkentést Lettország (35%), Grúzia (33%) és Észtország (30%) hajtotta végre. Jelentősen csökkentette katonai kiadásait Albánia (23%), Szlovákia (20,5%), Litvánia (18%), Görögország (12%) és Magyarország (11%).



6. ábra. A védelmi költségvetés és a bruttó nemzeti össztermék változásának viszonya (Forrás: saját gyűjtés)

26 U.N. Global Outlook: World Economic Situation and Prospects 2010.

<http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2010files/wesp2010pr.pdf>
<http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2010files/wesp2010pr.pdf> Megtekintve: 2011. 11. 02.

27 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

Megállapítható azonban, hogy a bankrendszert stabilizáló tőkeinjekció relatív mértéke önmagában nem határozta meg a védelmi kiadások lefaragásának nagyságrendjét, hiszen sem az összegét tekintve legjelentősebb (80,5 milliárd dollár) likviditásbővítést végrehajtó Németország, sem a nagyságrendjét tekintve legjelentősebb csomagot (a GDP 10,7%-a) eszközöző Magyarország nincsen a védelmi kiadásait jelentősen csökkentő államok szűkebb élvonalában.

A bruttó nemzeti össztermék változásának és az országok védelmi költségvetésének viszonyait vizsgálva ugyanakkor korreláció mutatkozik. Az adatok elemzése során azzal a feltételezéssel éltem, hogy egy ország bruttó nemzeti össztermékének változása a következő pénzügyi évben fejt ki hatását a központi költségvetésre és kényszeríti azt a forráselosztás repriorizálására. A megfelelés ábrázolható X–Y tengelyű grafikonon, ahol X az ország védelmi költségvetésének százalékos változása 2010-ben az előző évi bázishoz képest, míg Y tengely a GDP százalékos változása a 2009. évben az előző évi bázishoz képest.²⁸

A szóráskép alapján, az országok védelmi költségvetés/GDP változás viszonyában négy klaszterbe helyezhetők. Az első klaszterben mindkét értékét tekintve pozitívumot {+ +} felmutató országok kerültek, esetünkben egyedül Lengyelország {+5; +1,6}, mely a gazdasági válság viharában is növekedni tudott és ezzel egyidejűleg, növelte védelmi költségvetését is, ráadásul a gazdasági növekedést meghaladó mértékben.

A második klaszterben azok az államok vannak, melyeknek védelmi költségvetése a 2010. évben is növekedett a 2009. évben elszűnt bruttó nemzeti össztermék zsugorodása ellenére {+ –}. Ide Montenegró, Örményország és Ukrajna kivételével csak euró övezeti tagország került. A klaszter szélsőértékét Örményország jelenti, mely jelentős gazdasági visszaesése ellenére is aktívan növelte a védelmi kiadásait {12,5; –14,2}. De figyelemre méltó Ukrajna is {2,8; –14,8}. A {+ –} klaszter országai esetében megállapítható, hogy azok különös gondot fordítanak katonai képességeik megőrzésére és fejlesztésére, mivel a gazdaság zsugorodása esetén is növelni képesek védelmi kiadásukat.

A harmadik klaszterben a védelmi költségvetésüket csökkentő és a bruttó nemzeti össztermékükben is zsugorodó államok szerepelnek {– –}. A szélsőértékeket Grúzia {–25; –3,8}, Moldova {–23,6; –6}, Észtország {–23,1; –5,1} produkálja. Ezek a gazdasági visszaesés mértékét jelentősen meghaladó volumenű erőforrás kivonást hajtottak végre a védelmi szektorban, valamint Litvánia {–15,2; –14,8}, mely a gazdasági visszaesés mértékének megfelelő kiigazítást hajtott végre a katonai kiadások területén. A szűkebb európai régió fennmaradó államai – Albánia kivételével – valamennyien ebben a klaszterben tömörülnek.

A negyedik klaszterben szereplő Albánia és Azerbajdzsán {– +} a növekvő bruttó nemzeti össztermék ellenére is visszafogták védelmi kiadásukat, vagyis ebben a klaszterben helyezkednek el azok az államok, melyek esetében a védelmi szektor a legnagyobb visszaesést könyvelhette el. Rendkívül tanulságos Albánia példája, hiszen az ország épp 2009-ben lett a NATO teljes jogú tagja, ami nem csak jogokat

28 Az adatok alapját az EUSTAT és a SIPRI statisztikai képezik.

biztosít, de jelentős kötelezettségeket is előír a nemzeteknek, többek között a GDP 2%-ával arányos védelmi költségvetés teljesítését is. A saját védelmi kiadásait a gazdasági növekedés ellenére is növelő Albánia magatartása felveti a biztonsági potyautazás dilemmáját.

A szóráskép további vizsgálata során lehetséges a különböző klaszterekben elhelyezkedő államok további differenciálása. Ennek eszköze a védelmi költségvetés és a GDP változás arányosságának vizsgálata. Amennyiben azzal a feltevessel élünk, hogy a védelmi költségvetés 1%-os változása és a bruttó nemzeti össztermék 1%-os változása között kapcsolat van, „tükörvonalat” alkothatunk. A tükörvonalhoz mért pozíció és távolság fejezi ki, hogy a klaszter tagjai milyen mértékben realizálták a bruttó nemzeti össztermékük változását a védelmi költségvetésben.

A fentiek alapján a tükörvonal a {– –} klaszterbe eső országok esetében például azt fejezi ki, hogy azok milyen mértékben igyekeztek a válság során elszenvedett veszteségeiket a védelmi költségvetés kárára realizálni. A tükörvonal alatti területen elhelyezkedő országok a GDP szűkülés mértékénél alacsonyabb mértékben csökkentették a védelmi kiadásukat, vagyis a központi költségvetési területek repriorizálása során a védelmi szféra fontossága nem csökkent az egyéb területekhez képest.

Azt állítom tehát, hogy a koordináta rendszeren elfoglalt elhelyezkedés (különösen a {– –} klaszterben) utal a védelmi képességek fejlesztésének és fenntartásának az állami feladatok között elfoglalt prioritására. A tükörvonalhoz mért pozíció változása alapján pedig következtethetünk a prioritás változására.

Amennyiben $X > Y$ (ahol X és Y is negatív érték), akkor az ország a bruttó nemzeti össztermék zsugorodása esetén a csökkenés mértékét meghaladó módon mérsékelte védelmi kiadásait, vagyis az állami források újraelosztása során más állami feladatok finanszírozása kisebb mértékű csökkenést szenvedett. Ebbe a tartományba esik a fentebb említett országokon túl; Szlovákia, Görögország, Magyarország, Macedónia, Svájc, Ciprus, Franciaország, Spanyolország, Belgium, Csehország, Horvátország és Hollandia. Ha $Y > X$ (ahol X és Y is negatív érték), akkor az ország a bruttó nemzeti össztermék zsugorodása ellenére is igyekezett szinten tartani, de legalábbis a lehető legkisebb mértékben csökkenteni a védelmi kiadásait. Ebbe a tartományba esik; Írország, Törökország, Svédország, Bulgária, Románia, Németország, Oroszország, Málta, Nagy-Britannia, Olaszország, Szlovénia.

A {– –} klaszter elemzése után, az a feltételezésem, hogy a tükörvonal fölé eső országok védelmi költségvetése (jelentős bel- és/vagy külpolitikai változás esetét kivéve) 2011-ben is csökkent.²⁹ Arra következtetek továbbá, hogy a védelmi költségvetés az európai országok egy részénél, öt éves távlatban, a bruttó nemzeti össztermék pozitív változása esetén sem fogja átlépni a tükörvonalat. Vagyis ezen országok védelmi költségvetésüket a további években is a GDP növekménytől elmaradó szálalékban növelik.

29 A tanulmány megírásának idején (2012. február) még nincsenek pontos adatok a 2011. évi védelmi költségvetésekről.

Az országok védelmi kiadásai és bruttó nemzeti össztermékének kapcsolatrendszerét megvizsgálva valószínűsíthető, hogy az összeurópai térség védelmi kiadásai rövidtávon nem nőnek, sőt, esély mutatkozik azok tartós csökkenésére.

Összegzés

A rendelkezésre álló adatok alapján különösebb kockázat nélkül kijelenthető, hogy a védelmi kiadásait fokozó „fejlődő” államokkal a tágabb európai térség legtöbb állama nem tud lépést tartani. Tekintve, hogy a 2011–2014-es időszakra számos gazdasági elemző valószínűsít további „kiadáscsökkentő” intézkedéseket az euró zóna, valamint az Európai Unió tagállamainak körében, nem valószínű, hogy a közeli jövőben sor kerülhet az európai térség védelmi képességeinek számottevő növekedésére.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy a haditechnikai eszközök bekerülési költségeinek értéknövekedése éves szinten 5–7% körül mozog, és azt, hogy a haditechnikai fejlesztéseknek egy ideális védelmi büdzsé 30%-át kell kitennie, a védelmi kiadások minimum 2%-os éves növelése szükséges ahhoz, hogy ne következzen be a katonai képességek csökkenése. Ezt a rátát az elemzett országok közül mindössze nyolc volt képes tartani, vagy meghaladni a vizsgált időszakban. Ám az ezen országok által a védelmi kiadásokra fordított 41,7 milliárd dollár a teljes európai térség védelmi kiadásainak alig 11%-a.

A tágabb európai térségben vizsgált 41 országból 9 esetében került sor a 2010. évi védelmi költségvetése emelésére, míg 3 másik ország nem csökkentette azt. Ezen országok mintegy 132,032 milliárd dollárt fordítottak a védelmi kiadásukra, az előző évi kiadások átlagosan 3,42%-nyi emelésével.

A 29, védelmi költségvetését csökkentő ország védelmi célú kiadásai mindösszesen 242,683 milliárd dollárt tesznek ki. Ez átlagosan 9,37%-os csökkenés az előző évi bázishoz képest. Halvány reménysugár, hogy a védelmi kiadásait a GDP csökkenésénél kisebb mértékben mérséklő 11 ország 221 milliárd dollár összegű védelmi kiadása alkotja az európai védelmi kiadások kétharmadát. Ez a 11 ország a {– –} klaszter tükörvonal alatti részéhez tartozik, vagyis védelmi képességeik fenntartásának és fejlesztésének prioritása a gazdasági válság ellenére is megmaradt (2010-ben). Amennyiben a fenti 11 ország (köztük Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Oroszország, Törökország és Svédország) esetében a további években a gazdaság tartós bővülése következik be, úgy esély kínálkozik arra, hogy az összeurópai régió védelmi kiadása ne csökkenjen tovább.

Amennyiben azonban a „nagy” országok esetében tartós recesszió, vagy stagnálás következik be az elkövetkező években, akkor az tizenöt-húszéves távlatban, a tágabb európai régió védelmi képességeinek – és közvetve katonai-külpolitikai érdekérvényesítő képességének – számottevő hanyatlását vetíti előre. Ezen a helyzeten már öt év múlva is csak a gazdasági növekedést meghaladó ütemben növekvő védelmi kiadások esetén lehet változtatni.

A tanulmány kezdetén kifejtett gondolatokhoz visszatérve kijelenthető, hogy a védelmi kiadások társadalmi diszpreferenciója a globális versenytársak növekvő ütemű fegyverkezése mellett minden bizonnyal a régió biztonságának csökkenéséhez fog vezetni. Amennyiben ez bekövetkezik és – közvetett hatásokon keresztül –

azt a választópolgárok is érzékelik majd, akkor megkezdődhet a védelmi kiadások GDP-arányának növekedése. Csakhogy az időközben elveszített képességek visszaállítására jóval nagyobb gazdasági költségekkel jár majd, mint amelyeket a „szűk esztendőben” a védelmi szférán spórolnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Anup, Shah: World Military Spending.
<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2012. 01. 02.
- Cutler, Slater és Elinoy: FACTBOX-U.S., European bank writedowns, credit losses.
<http://www.reuters.com/article/2009/11/05/banks-writedowns-losses-idCNL554155620091105?rpc=44>
Megtekintve: 2012. 01. 02.
- Geitner, Timothy F.: Reducing Systemic Risk in a Dynamic Financial System.
<http://www.newyorkfed.org/newsevents/speeches/2008/tfg080609.html> Megtekintve: 2012. 01. 26
- Jászai-Babos: A honvédelmi kiadások néhány társadalmi és gazdasági kérdése. In Hadtudomány Online
http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/1_2/096-104.pdf Megtekintve: 2011.12. 04
- Roger C. Altman: The Great Cash, 2008.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/63714/roger-c-altman/the-great-crash-2008>
Megtekintve: 2011.11. 22.
- SIPRI YEARBOOK 2009 V. fejezet. <http://www.sipri.org/yearbook/2009/files/SIPRIYB0905.pdf> Letöltve: 2011. 06. 15.
- The Global Housing Boom. In come the waves.
http://www.economist.com/node/4079027?story_id=4079027. Megtekintve: 2012. 01. 04.
- U.N. Global Outlook: World Economic Situation and Prospects 2010.
<http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2010files/wesp2010pr.pdf>
<http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2010files/wesp2010pr.pdf> Megtekintve: 2011. 11. 02.
- Balla Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori értekezés. Budapest, 2003, ZMNE Online adattárak
- Africa's impressive growth in 'The Economist'
http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/01/daily_chart Megtekintve: 2011. 12. 10.
- Asian GDP Growth Forecast
<http://www.economist.com/node/14515410> Megtekintve: 2011. 12. 10.
- CIA World Factbook
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2003rank.html>
Megtekintve: 2011. 12. 10.
- Eurostat statisztikák
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb090> Megtekintve: 2011. 12. 10.
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&pcode=tsieb020&language=en&toolbox=data> Megtekintve: 2011. 11. 22.
- GDP Growth in China
<http://www.chinability.com/GDP.htm> Megtekintve: 2011. 12. 10.
- Winners and Losers in 'The Economist'
<http://www.economist.com/node/21541113> Megtekintve: 2011. 12. 10.